

УДК 595.798 (477.41/.42+477.51/.52)

© 2002 р. Є. Л. ЛАРІОНОВ, О. С. ВОБЛЕНКО

ФАУНА ОС РОДИНИ VESPIDAE (INSECTA: HYMENOPTERA) ЦЕНТРАЛЬНОГО ТА СХІДНОГО ПОЛІССЯ УКРАЇНИ

Складчастокрили осі до недавнього часу було об'єднано у надродину Vespoidea, яка включала 3 родини: Vespidae, Eumenidae, Masaridae. Але зараз більшість спеціалістів об'єднує всіх цих ос в єдину родину Vespidae з підродинами: Euparagiinae, Stenogastrinae, Masarinae, Eumeninae, Vespinae, Polistinae. Підродини Euparagiinae та Stenogastrinae у фауні Палеарктики не представлено; види підродини Masarinae на території України знайдено лише у Криму (Курзенко, 1995, Тобиас, Курзенко, 1978).

В Україні родина Vespidae представлена 3 підродинами (Vespinae, Eumeninae, Masarinae), які широко поширені в усьому світі. На теренах України, в тому числі і Українського Полісся, ці осі залишаються практично не вивченими. В літературі наведені лише фрагментарні дані про видовий склад (Курзенко, 1977, 1981, 1995; Тобиас, Курзенко, 1978; Morawitz, 1895; Бируля, 1912; Vecht, Fischer, 1972) та гніздову поведінку 3 видів роду *Polistes* (Русина, 1999а, 1999б). Дані про деякі екологічні особливості окремих видів, поширених в Україні, викладені у працях зарубіжних дослідників (Мальшев, 1952, 1966; Bluthgen, 1961; Spradbery, 1973). Відомо, що імаго всіх соціальних та поодиноких ос родини Vespidae переважно живляться вуглеводною їжею – нектаром, пилком та соковитими плодами покритонасінних рослин. Білкову їжу різного походження ці ос використовують для годування своїх личинок (Русина, 2000; Spradbery, 1973).

Метою наших досліджень було вивчення фауни, екологічних особливостей та кормових рослин складчастокрилих ос в межах Центрального та Східного Полісся України. Цей район знаходиться у межах Східноєвропейської широколистої провінції, і до його складу входять округи: Центрально-поліський дубових, дубово-соснових, дубово-грабових і соснових лісів (Житомирське Полісся); Київсько-поліський дубово-соснових лісів (Київське Полісся); Східно-поліський дубово-соснових і соснових лісів та Глухівський округ дубових лісів (Чернігівське Полісся) (Фізична ..., 1982).

Ос збирали ентомологічним сачком (в тому числі під час живлення на квітах) у Чернігівській, Житомирській та Київській областях протягом вегетаційних сезонів 1982–2000 рр. Фауна ос досліджувалась як на основі власних зборів, так і колекційних матеріалів Ніжинського державного педагогічного університету ім. Миколи Гоголя, Зоологічного музею Київського національного університету ім. Тараса Шевченка та Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. Автори висловлюють подяку члену-кореспонденту НАН України, доктору біологічних наук В. Г. Доліну за надану можливість працювати з матеріалами відділу загальної та прикладної ентомології Зоологічного інституту ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, та В. А. Горобчишину (кафедра зоології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка) за передані нам для вивчення власні збори ос.

Визначення кормових рослин ос проводилось за визначником вищих рослин України (Определитель ..., 1987).

Нижче наведено анотований список ос родини Vespidae фауни Центрального та Східного Полісся. Нові для району досліджень види відмічені – *, а для фауни України – **.

Підродина VESPINAE

Біологія. Ведуть соціальний спосіб життя. Гніздо будується з «паперу», личинки вигодовуються подрібненою тваринною та частково рослинною їжею. Деякі види паразитують подібно до джмелів-зозуль у гніздах інших видів ос.

Рід *Vespa* L.

Поширення. В роді 1 транспалеарктичний вид.

1. *Vespa crabro* L.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Гніздо будує в дуплах дерев, вуликах, норах гризунів, дерев'яних будівлях. Матеріал гнізда – целюозна пульпа жовтого або коричневого кольору. В родині декілька сотень особин.

Larionov Ye. L. Department of Zoology, Kiev National University, ul. Vladimirska 64,

Kiev, 01033, UKRAINE

Voblenko A. S. Department of Zoology and Anatomy, Nezhin State Pedagogical University,

ul. Kropyvnyanskogo 2, Nezhin, Nezhin Rayon, Chernigovskaya Oblast, 16602, UKRAINE;

e-mail: sheshurak@paper.ne.cg.ukrtel.net

Рід *Dolichovespula* Rohwer

Поширення. В Україні – 3 види.

2. *Dolichovespula media* Retz.

Поширення. Палеарктика, в Україні – у лісовій та лісостеповій зоні.

Біологія. Масовий вид. Гніздо будує в дуплах дерев, норах гризунів. Матеріал гнізда – целюлозна пульпа жовтого або коричневого кольору. В родині декілька сотень особин.

3. *Dolichovespula sylvestris* Scop.

Поширення. Європа та Захід. Сибір, в Україні зустрічається у широколистяних та острівних лісах. Масово спостерігається на Чернігівському Поліссі.

Біологія. Гніздо кулеподібне, розміщує на гілках дерев, в декількох метрах над поверхнею землі. В родині декілька сотень особин.

4. *Dolichovespula saxonica* F.

Поширення. Європа та Захід. Сибір, в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид. Гніздо кулеподібне, вкрито двома оболонками. Розміщує гніздо в будівлях, дуплах дерев. Матеріал гнізда – целюлозна пульпа сірого кольору. В родині декілька сотень особин.

Рід *Pseudovespula* Bisch.

Поширення. В Україні – 2 види.

5. *Pseudovespula adulterina* Buysson *

Поширення. Європа та Захід. Сибір, в Україні – скрізь рідкий.

Біологія. Паразити у гніздах *Dolichovespula saxonica* F. Робочих особин немає.

6. *Pseudovespula omissa* Bisch. *

Поширення. Європа та Захід. Сибір, в Україні – скрізь рідкий.

Біологія. Паразити у гніздах *Dolichovespula sylvestris* Scop. Робочих особин немає.

Рід *Vespula* L. (= *Paravespula* Bluthgen)

Поширення. В Україні – 3 види.

7. *Vespula rufa* L. *

Поширення. Європа та Захід. Сибір, в Україні – скрізь. На Чернігівському Поліссі знахідки невідомі.

Біологія. Зустрічається на луках та степових ділянках. В родині декілька сотень особин.

8. *Vespula germanica* F.

Поширення. Палеарктика (крім півночі), в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид. Гніздо під землею. В родині декілька тисяч особин.

9. *Vespula vulgaris* L.

Поширення. Палеарктика (крім півночі), в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид. Гніздо переважно над землею. В родині декілька тисяч особин.

Підродина POLISTINAE

Рід *Polistes* Latr.

Поширення. В Україні – 3 види.

Біологія. Гнізда відкриті, є каста робочих особин. Біологію роду детально описано (Русина, 1999а, 1999б, 2000; Spradbery, 1973).

10. *Polistes nimpha* Christ. *

Поширення. Європа (крім півдня), в Україні – у лісовій, лісостеповій та півночі степової зони.

Біологія. Масовий вид. На Поліссі гнізда розміщує відкрито на стеблах рослин не вище 1 м від землі. В родині декілька десятків особин. Літ імаго спостерігається з квітня до жовтня.

11. *Polistes dominulus* Christ. *

Поширення. Європа, в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид. На Поліссі гнізда розміщує в закритих місцях: будівлях, трубах тощо. В родині декілька десятків особин. Літ імаго спостерігається з квітня до вересня.

Рід *Sulcopolistes* Bluthgen

Біологія. Паразити у гніздах *Polistes* Latr.

12. *Sulcopolistes atrimandibularis* Zimmermann *

Поширення. Ареал не визначено.

Біологія. Біологія не відома. Літ імаго спостерігається у травні та вересні.

Підродина EUMENINAE

Рід *Eumenes* Latr.

Поширення. Палеарктика. В Україні – близько 12 видів.

Біологія. Будують вільні комірочки з глини у вигляді горщиків. Провізія – гусениці Geometridae, Plutellidae, Cochylidae, Pyraustidae, Phycitidae, Pterophoridae, Noctuidae, Tortricidae та Eucosmidae, інколи – псевдогусениці пильщиків (Cimbicidae) (Курзенко, 1981).

13. *Eumenes coarctatus* L.

Поширення. Палеарктика, в Україні зустрічається зрідка, на сухих луках та степових ділянках.

Біологія. Поодинокий вид. Гніздові комірочки у вигляді горщиків розміщує на вертикальній поверхні. Літ імаго спостерігається з травня до серпня.

14. *Eumenes pedunculatus* Pz.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Поодинокий вид. Гніздові комірочки у вигляді горщиків розміщує на кущах. Здобич – гусениці метеликів родин Geometridae та Tortricidae – збирає у нижньому ярусі кущів та дерев. Літ імаго спостерігається з травня до вересня.

15. *Eumenes coronatus* Pz. *

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Поодинокий вид. Літ імаго спостерігається з травня до жовтня.

16. *Eumenes pomiformis* F. *

Поширення. Європа та Захід. Сибір, в Україні – скрізь.

Біологія. Рідкий поодинокий вид. Зустрічається у розріджених дубових лісах, на галявинах. Полює на гусениць у нижньому ярусі крон дерев. Літ імаго спостерігається з червня до серпня.

Рід *Symmorphus* Wesm.

Поширення. В Україні – близько 9 видів.

Біологія. Гніздяться в готових порожнинах (в стеблах рослин, в деревині та галлах, в старих гніздах інших перетинчастокрилих, в тому числі на глинистих схилах). Провізія – гусениці Lithocolletidae, Tischeriidae, Stigmellidae, Cosmopterygidae, Heliozelidae, личинки жуків-довгоносиків (Curculionidae) та листоїдів (Chrysomelidae) (Vecht, Fischer, 1972; Курзенко, 1981).

17. *Symmorphus mutinensis* Baldini *

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид. Гніздові комірочки в стеблах рослин. Гніздо лінійного типу з 5–7 комірок.

18. *Symmorphus fuscipes* H.-Sch. *

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Рідкий поодинокий вид.

19. *Symmorphus bifasciatus* L.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Гніздові комірочки в щілинах стін будівель, у деревині. Може утворювати великі гніздові колонії, в тому числі і з іншими видами ос.

20. *Symmorphus gracilis* Brullé

Поширення. Південь Європи, Туреччина, Кавказ. В Україні – скрізь.

Біологія. Рідкий вид. Гніздові комірочки у деревині.

21. *Symmorphus murarius* L.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Гніздові комірки (в щілинах стін будівель, у деревині) заліплює ззовні целюлозною пульпою сірого кольору. Може утворювати великі гніздові колонії, в тому числі і з іншими видами ос. Провізія – личинки *Agelastica alni* L., *Chrysomela aenea* L.

22. *Symmorphus crassicornis* Pz. *

Поширення. Євро-сибірський вид. В Україні зустрічається у лісовій та лісостеповій зонах.

Біологія. Подібна до *Symmorphus murarius* L. Провізія – личинки жуків *Chrysomela populi* L.

Рід *Ancistrocerus* Wesm.

Поширення. В Україні – близько 12 видів.

Біологія. Гніздяться в різноманітних порожнинах, в стеблах рослин, на глинистих схилах, в старих гніздах інших перетинчатокрылих; деякі види будують вільні глиняні комірки. Провізія – гусениці Tortricidae, Crambidae, Pyralidae, Geometridae, Hesperidae, Gelechiidae, Noctuidae, Eucosmidae, Oecophoridae, Pterophoridae та Phaloniidae, рідше – личинки жуків (Chrysomelidae, Curculionidae) та псевдогусениці пильщиків (Tenthredinidae, Cimbicidae).

23. *Ancistrocerus antilope* Pz.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Гніздо у деревині, в ходах комах-ксилофагів. Провізія – псевдогусениці пильщиків роду *Diprion* Schrk. та родини Cimbicidae.

24. *Ancistrocerus trifasciatus* Müller *

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид. Утворює великі гніздові колонії. Гнізда – нірки в землі, на горизонтальній поверхні під заростями кущів. Провізія – гусениці Pyralidae.

25. *Ancistrocerus parietinus* L.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

26. *Ancistrocerus gazella* Pz. *

Поширення. На Поліссі зрідка біля ярів та кар'єрів.

27. *Ancistrocerus parietum* L. *

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид. Утворює колонії. Гніздо у глинястих схилах, з однією коміркою. Перед ніркою будується довга зігнута трубка з грудок глини, нещільно підігнаних.

28. *Ancistrocerus nigricornis* Curtis

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Масовий вид.

29. *Ancistrocerus oviventris* Wesm. *

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Рідкий примітивно соціальний вид. Будує вільні глиняні комірки, тісно підігнані одна до одної. Гніздо може нарощуватись кількома шарами комірок. Літ імаго спостерігається з червня до жовтня.

Рід *Odynerus* Latr.

Поширення. В Україні – близько 10 видів.

Біологія. Копають нірки в землі як на вертикальній, так і на горизонтальній поверхнях; перед ніркою будується довга зігнута трубка з грудок глини, нерідко нещільно підігнаних. Провізія – личинки жуків-довгоносиків роду *Phytonomus* Schönh. (Curculionidae), листоїдів (Chrysomelidae), гусениці Microlepidoptera (Курзенко, 1977).

30. *Odynerus reniformis* Gmelin

Поширення. Євро-сибірський вид. В Україні – скрізь.

Біологія. Рідкий колоніальний вид. Гніздо на вертикальній поверхні, має дві комірки: передня – з провізією, задня – з личинкою.

31. *Odynerus spinipes* L.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь.

Біологія. Рідкий колоніальний вид. Гніздо на вертикальній поверхні, має загальну нірку та декілька комірок. У кожній комірці провізія та личинка. Провізія – личинки жуків-довгоносиків роду *Phytonomus* Schönh. (Curculionidae).

32. *Odynerus simillimus* Morawitz *

Поширення. Євро-сибірський вид. В Україні – скрізь.

33. *Odynerus melanocephalus* Gmelin *

Поширення. Євро-сибірський вид.

Біологія. Поодинокий вид.

Рід *Discoelius* Latr.

Поширення. В Україні – 2 види.

Біологія. Гнізда в різних порожнинах, насамперед в старих ходах комах-ксилофагів. Провізія – гусениці Tortricidae, Eucosmidae, Gelechiidae, Cochyliidae, Pyraustidae, рідше – псевдогусениці пильщиків (Pamphiliidae).

34. *Discoelius zonalis* Pz. *

Поширення. Південь Європи, Туреччина, Далекий Схід. Зустрічається на Лівобережній Україні у дубових лісах та у Криму.

Біологія. Дуже рідкий, поодинокий вид, внесений до Червоної книги України (Вобленко, 1994).

Рід *Pterocheilus* Klug

Поширення. У фауні Палеарктики рід представлено 80 видами (Vecht, Fischer, 1972). Область розповсюдження та кількість видів *Pterocheilus* в межах України невідома.

Біологія. Копають нірки в глинистому або піщаному ґрунті. Провізія для личинок – гусениці Psychidae та Noctuidae.

35. *Pterocheilus phaleratus* Morawitz *

36. *Pterocheilus crabroniformis* Morawitz *

Рід *Stenodynerus* Saussure

Поширення. В Палеарктичній області рід представлено 33 видами, в фауні України – 6 видів.

Біологія. Гнізда в порожніх стеблах рослин, в старих ходах жуків в деревині, в галлах. Провізія – гусениці Tortricidae, Psychidae, Biastobasidae, Eucosmidae, Gelechiidae, Lithocolletidae та Pyralidae, рідше – личинки Chrysomelidae.

37. *Stenodynerus chevrieranus* Saussure *

38. *Stenodynerus punctifrons* Thomson. *

39. *Stenodynerus xanthomelas* H.-Sch. *

40. *Stenodynerus bluethgeni* van der Vecht *

Рід *Allodynerus* Bluthgen

Поширення. На території України рід поширено повсюди та представлено 3 видами.

Біологія. Схожа з *Stenodynerus* Sauss. Провізія для личинок – гусениці Gelechiidae.

41. *Allodynerus floricola* Saussure *

Рід *Pseudomicrodynerus* Bluthgen

Біологія. Гніздяться в порожніх або з м'якою серцевиною стеблах рослин, ходах короїдів. Провізія – мілкі личинки жуків-довгоносиків (Curculionidae), гусениці.

42. *Pseudomicrodynerus parvulus* (H.-Sch.) *

Рід *Euodynerus* Dalla Torre

Біологія. Гніздяться в різного роду порожнинах, в тому числі в старих гніздах інших перетинчастокрилих; деякі види самостійно копають нірки в ґрунті. Провізія – гусениці Tortricidae, Gelechiidae, Pyraustidae, Oecophoridae, Eucosmidae, Noctuidae, Hesperidae, личинки Chrysomelidae.

43. *Euodynerus notatus* Jur.

Поширення. Палеарктика, в Україні – скрізь. Рідкий вид.

Рід *Microdynerus* Thomson

44. *Microdynerus longicollis* Morawitz **

Живлення ос родини Vespidae на квітах. Найбільш різноманітний видовий склад ос родини Vespidae зареєстрований на квітах материнки (*Orygantum vulgare* L.) – 10 видів та золотушнику канадського (*Solidago canadensis* L.) – 10 видів. Особини *Polistes nimpha* складають половину всіх зібраних на квітах ос. Вони відвідували 11 видів рослин. При цьому спостерігали поступові зміни пріоритетів у живленні *Polistes nimpha* з одних видів рослин на інші протягом вегетативного сезону, що пов'язано з різними періодами цвітіння. Деякі види ос, яких спостерігали під час живлення на квітах, більш детально розглянуто в іншій статті (Ларіонов, Сенчило, 2000).

Оси підродини *Eumeninae* віддавали перевагу квітам тонколушнику (*Stenactis annua* Nees.), золотушнику (*Solidago canadensis* L.), морквінику (*Silaum silaus* L.), материнки (*Orygantum vulgare* L.), сусаку зонтичного (*Buttomus umbellatus* L.), моркви дикої (*Daucus carota* L.) (табл.). В кількісному виразі, найбільше особин одного виду ос зареєстровано для квітів: *Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka. (*Ancistrocerus nigricornis*), *Buttomus umbellatus* (*Ancistrocerus nigricornis* та *Odynerus simillimus*), *Daucus carota* (*Odynerus simillimus* та *Euodynerus notatus*). До таблиці не увійшли 3 види рослин, квіти яких осі відвідували рідко: *Teucrium* L., *Acer platanoides* L., оман (*Inula oculus-christi* L.) Квіти омани відвідували осі 3 видів: *Euodynerus notatus*, *Symmorphus mutinensis*, *Pseudomicrodynerus parvulus*. Всі осі відвідували квіти рослин в певні періоди дня: з ранку – між 9⁰⁰ та 11²⁰ та ввечері – з 16⁴⁰ до 18³⁰.

Т а б л и ц я . Спектр живлення ос родини Vespidae Центрального та Східного Полісся України на квітах

Вид осі	Вид рослини																					
	<i>Stenactis annua</i>	<i>Orygantum vulgare</i>	<i>Erigeron acris</i>	<i>Sambucus nigra</i>	<i>Tanacetum vulgare</i>	<i>Euphorbia virgultosa</i>	<i>Coronilla varia</i>	<i>Urtica dioica</i>	<i>Impatiens parviflora</i>	<i>Achillea submillefolium</i>	<i>Eryngium campestre</i>	<i>Daucus carota</i>	<i>Solidago canadensis</i>	<i>Solidago virgaurea</i>	<i>Buttomus umbellatus</i>	<i>Carduus acantoides</i>	<i>Aster satignus</i>	<i>Frangula alnus</i>	<i>Sanicula europaea</i>	<i>Silaum silaus</i>	<i>Echinops sphaerocephalus</i>	
<i>Paravespula rufa</i>		+				+					+											+
<i>Paravespula germanica</i>						+					+						+					
<i>Paravespula vulgaris</i>						+		+	+								+					
<i>Polistes nimpha</i>		+	+	+	+	+	+				+		+	+								+
<i>Eumenes coronatus</i>		+									+		+				+		+	+		+
<i>Eumenes coarctatus</i>		+									+	+	+				+	+				
<i>Eumenes pedunculatus</i>		+									+						+					+
<i>Eumenes pomiformis</i>																		+				
<i>Symmorphus mutinensis</i>	+	+								+		+	+		+		+		+	+		
<i>Symmorphus gracilis</i>		+		+									+									
<i>Symmorphus murarius</i>		+		+									+				+					
<i>Ancistrocerus trifasciatus</i>	+									+			+		+		+		+	+		
<i>Ancistrocerus gazella</i>	+									+		+										
<i>Ancistrocerus parietum</i>	+									+					+							
<i>Ancistrocerus nigricornis</i>	+									+		+			+				+	+		
<i>Ancistrocerus antilope</i>												+	+		+			+				
<i>Odynerus reniformis</i>										+			+									
<i>Odynerus simillimus</i>													+		+							
<i>Euodynerus notatus</i>												+	+							+	+	
<i>Stenodynerus xanthomelas</i>	+																		+	+		
<i>Stenodynerus bluethgeni</i>	+														+				+	+		
<i>Pseudomicrodynerus parvulus</i>										+		+			+			+		+	+	

Таким чином, досліджена нами фауна родини Vespidae Центрального та Східного Полісся нараховує 44 види (9 видів Vespinae, 3 – Polistinae та 32 – Eumeninae), серед яких 1 вид (*Microdynerus longicollis*) вперше вказано для України, а 26 – для району досліджень. Визначено 24 види рослин, нектаром та пишком яких живляться осі. Більшість цих рослин (10 видів) належить до родини Asteraceae.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Буруля Матеріали для фауни Нуменоптера Европейской России // Русск. энтомол. обозрение. – 1912. – Т. XII, № 3. – С. 531–551.
 Вобленко О. С. Дисцеля зональна // Червона книга України. Тваринний світ / Під ред. М. М. Щербака. – К.: Укр. енциклопедія, 1994. – С. 209.

- Курзенко Н. В.** Обзор одиночных складчатокрылых ос сем. Eumenidae (Hymenoptera, Vespidae) фауны СССР. Роды *Paravespa* Rad., *Paragymnomerus* Bluthg., *Tropidodynerus* Bluthg., *Gymnomerus* Bluthg. и *Odynerus* Latr. // Энтотомол. обозрение. – 1977. – Т. LVI, вып. 3. – С. 676–690.
- Курзенко Н. В.** Обзор родов одиночных складчатокрылых ос семейства Eumenidae фауны СССР // Перепончатокрылые Дальнего Востока. – Владивосток: ДВНЦ АН СССР, 1981. – С. 81–112.
- Курзенко Н. В.** 65. Сем. Vespidae – Складчатокрылые осы // Определитель насекомых Дальнего востока России: В 6 т. / Под ред. П. А. Лера. – СПб: Наука, 1995. – Т. IV: Сетчатокрылообразные, скорпионницы, перепончатокрылые, ч. 1. – С. 264–324.
- Ларіонов Є. Л., Сенчило О. О.** Видовой склад та живлення на квітах ос надроддини Vespidae (Hymenoptera) району Середнього Придніпров'я // Вестн. зоології. – 2000. – Отд. вып. № 14, ч. II. – С. 56–61.
- Мальшиев С. И.** Гнездовые повадки реликтовой осы дисцелии *Discoelius zonalis* Panz. (Hymenoptera, Vespidae) // Энтотомол. обозрение. – 1952. – Т. XXXII. – С. 183–191.
- Мальшиев С. И.** Становление перепончатокрылых и фазы их эволюции. – М.; Л.: Наука, 1966. – 329 с.
- Определитель высших растений Украины** // Д. Н. Доброчаева, М. И. Котов, Ю. Н. Прокудин и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.
- Русина Л. Ю.** Социальная структура плеометротичных семей ос-полистов (Hymenoptera, Vespidae) на юге Украины // Вестн. зоології. – 1999а. – Т. 33, № 4–5. – С. 61–68.
- Русина Л. Ю.** Поведенческий репертуар трех видов ос-полистов (Hymenoptera, Vespidae) в Нижнем Приднепровье // Изв. Харьков. энтотомол. о-ва. – 1999б. – Т. VII, вып. 1. – С. 75–81.
- Русина Л. Ю.** Структура популяцій та соціальна організація ос-полістів (Hymenoptera, Vespidae) в Нижньому Придніпров'ї: Автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.09 / Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. – К., 2000. – 18 с.
- Тобиас В. И., Курзенко Н. В.** 2. Сем. Eumenidae // Определитель насекомых европ. ч. СССР: В 5 т. / Под ред. Г. С. Медведова. – Л.: Наука, 1978. – Т. III: Перепончатокрылые, ч. 1. – С. 152–173.
- Фізична географія Української РСР** / Под ред. О. М. Маринича. – К.: Вища школа, 1982. – 207 с.
- Bluthgen P.** Die Faltenwespen Mitteleuropas (Hymenoptera, Diplop tera). – Berlin: Academie Verlag, 1961. – 247 s.
- Morawitz F.** Materialien zu einer Vespidenfauna des Russischen Reiches // Horae Soc. Entomol. Ross. – 1895. – Vol. XXIX. – P. 407–493.
- Spradbery J. F.** Wasps. – London: Sidgwick & Jackson, 1973. – 406 pp.
- Vecht J. van der, Fischer F. C. J.** Palaearctic Eumenidae // Hymenopterorum Catalogus. – Gravenhage: W. Junk, 1972. – № 8. – 199 pp.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Ніжинський державний педагогічний університет ім. Миколи Гоголя

Надійшла 30.07.2001

UDC 595.798 (477.41/.42+477.51/.52)

YE. L. LARIONOV, A. S. VOBLLENKO

WASPS OF THE FAMILY VESPIDAE (INSECTA: HYMENOPTERA) OF CENTRAL AND EASTERN FOREST ZONE OF UKRAINE

*Kiev National University
Nezhin State Pedagogical University*

SUMMARY

A checklist of 44 species occurring in Central and Eastern forest zone of Ukraine belonging to 16 genera of the family Vespidae is given. *Microdynerus longicollis* Morawitz is indicate as new for the fauna of Ukraine. 26 species are new for the region. Host plant records and data on geographical distribution and behaviour are provided.

1 tabs, 18 refs.